

Szatmári Tamás

Szádvár utolsó 300 évéről

Az Aggteleki-karsztvidék magas sziklaplatóját koronázó Szádvárt a XVII. század végén elpusztították a Habsburg császár és király zsoldjában álló fegyveresek. Bár ezzel lezárult az erősség aktív katonai szerepe, de azért nem esett ki teljesen a köztudatból a növényzet által lassan visszafoglalt, leomló köveiben fogyatkozó egykori Bebek-vár. Az alábbiakban szeretném összefoglalni, mi történt vele és kik foglalkoztak a várral az utolsó háromszáz esztendőben.

A Szatmári-békekötés utáni időszakban, 1720-ban zajlott le azon uradalmi kihallgatás, mely során a várrombban kincs után ásó pórnépeket faggatták. Főként arra voltak kíváncsiak, hogy „sárga pénzt” (aranyat) leltek-e? A válaszadók szerint, akik némelyike még járt az épségben lévő erődítményben is, csak „fejér pénzt” (polturást) tartalmazó korsót találtak.

1731-ből származik az a leírás, amiben az Esterházy uradalomhoz tartozó erődítményről részletesebb állapotfelmérést szerezhethünk. Értékes megfigyelés benne, hogy a belsővárba vezető tíz öl hosszúságú boltozatos kapualj még épségben áll. Tehát nem minden várrészrt ért el a pusztítás vagy pusztulás ereje.

Azonos korszakból való Bél Mátyás földrajztudós leírása Torna vármegyéről. Az 1735 körüli évekre datálható szövegben megjelenik már az a legendás szál, miszerint egy Bebek nevű pásztor a talált kincsekből várakat építetett magának és fiainak. Bél Mátyás ezután részletesen ismerteti Bebek Ferenc és fia, György viharos pályafutását a török és a király közötti belháború vérzivataros időszakában.

1771-ben Szögliget község bírója és hites tanúi tettek jelentést, hogy milyen szolgáltatásokkal tartoznak a földesuraknak. Ebből következtetéseket lehet levonni a régebbi évszázadokra is.

1824-ben Márkus András Torna vármegyei leírásában rövid mondatban emlékezik meg Szádvár szomorú omladékaikról.

Fáy András 1839-ben írt „Szádvár és vidéke” címmel egy tájleírást erről a vidékről. Édes János a szintén 1839-ben közreadott „Utazás a Magyarhon szebb vidékein” című útirajzában annyit jegyzett fel, hogy Szádvárt a szomszédos Borsod vármegyei szendrői basa gyakran háborgatta.

Mivel Szendrő várát a török sohasem foglalta el, ebből is látszik, hogy a történelmi köztudat hogy elfeledte a kétszáz esztendővel régebbi állapotokat.

A reformkorban Ruehietl Miklós viselte a szádvári Esterházy uradalom gazdasági hivatalát. Bár elsősorban gazdasági témájú írásokat készített, de mégis ráakadhatunk Szádvárral kapcsolatos művekre is, melyek az ő nevéhez köthetőek. A Szádalmás településen lakó férfiú először a „Rajzolatok” című újság 1837-es számában ismertette a tornagörgői katolikus templomban elhelyezett Bebek György (+1390) sírkövét. Míg egy esztendővel később a „Hasznos Mulatságok” című lapban egy négyszögű palackról írt, amit fent a nagyterületű erődítmény romladozó falai között leltek. A palackon három kardos vitéz és egy pártás leányzó rajzolatán kívül a következő betűk olvashatók: A, B, K, M, C, WB 1656.

Bél Mátyás földrajztudósnek köszönhetjük Szádvár egyik ismertetését

A korszak kedvelt hetilapjában, a Vasárnapi Újságban három alkalommal szerepelt Szádvár. Az 1861-es cikkben Bebek György török általi fogságba ejtéséről, míg az 1862-es lapszámban a Patóchy Zsófia nevéhez köthető várvédelemről regélt Bocskai Papp Lajos. 1866-ban ismét Ruehietl Miklós, a szádvári Esterházy uradalom akkor már nyugalmazott gazdasztije adott le értekezést a tornagörgői Bebek sírkőről. Ez utóbbi szerző egy késői írása a Fővárosi Lapokban látott nyomdafestéket 1888-ban „Szádvár egykori urairól” címmel.

Hunfalvy János 1860-ban adta közre a „Magyarország és Erdély eredeti képekben” című útleírását, amiben szerepelt a lerombolt Szádvár is.

1864-ben készítette el Pesthy Frigyes a Helynévtárát, amiben Derenk község kapcsán találkozunk Szádvárral. Megemlíti a vár udvarán található nyolcszögletű kutat, ami kövekkel és fával behányt. Tőle északra a Várkertet gyümölcsösként hasznosítják a környékbeli lakosok. Az egyik szántóföldön gyakorta napvilágra kerülő vasgolyóbisokat a kuruc hadjárattal hozzák összefüggésbe.

Mikszáth Kálmán tollából 1890-ben került ki a „Magyar várak regéi” című mű, amiben Szádvárnak egy Hunyadi Mátyás királyhoz kapcsolódó mondájával ismerkedhetünk meg.

Mikszáth Kálmán Mátyás-kori legendát varázsolt Szádvár köré

A Ludovika Akadémia 1892-es évi Közlönyében Szendrei János adta le a „Párhuzam négy magyarországi vár hadifölszerelese között a XVI. – XVII. században” című dolgozatát. Ebben szerepel többek között Szádvár ismertetése is.

1900-ban jelent meg az „Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen” című monumentális mű 6. kötete, ami folytatja a földrajzi, történelmi és néprajzi ismertetéseket Felső- Magyarországgal, benne a tornai tájegységgel és persze Szádvárral.

Már a XIX. század vége és a XX. század első harmada közötti időszakot jelentik Sóvári Soós Elemér és társa, Dr. Pogrányi Nagy Félix vártörténeti kutatásai. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött grandiózus adattárából azonban megállapítható, hogy személyesen nem jártak területén. A törtériját viszont szépen összefűzték az akkoriban elérhető adatok alapján.

1935-ban került ki a nyomdából Dienes Adorján „Regélő romok” című vaskos kötete, amiben szintén szerepelt Szádvár törtérijája.

Miközben a várrmot lassan, de biztosan visszafoglalta a természet, lent a környező völgyekben hatalmas változásokat hozott a politika. Hiszen 1920-ban a trianoni békediktátum a Várhegy közelében szabta meg a határt, elvágva a környékbeli lakosságot legfontosabb piacától, Rozsnyó városától. Majd 1943-ban Horthy Miklós kormányzó utasítására kitelepítették Derenk lakosságát, házaikat pedig lerombolták. Ezzel Szádvár közvetlen környezetéből eltűntek az emberek. Míg eleinte Szögliget községben működött egy határőrség, 1950 – 1955 között a Ménes-patak völgyének szűk szorosában, kisajátított földterületen húzták fel az új határőrs épületeit. Az itt állomásozó fegyvereseknek az egyébként egymással szövetséges két ország határát kellett szigorúan őrizniük. Helybeli lakosok elmondása szerint azonban szabadon kijárhattak a derenki határban elterülő földjeikre dolgozni, csupán a táblákkal jelzett államhatár sávja jelentett tiltott zónát nekik.

Mégis valami változás elindult itt is. Ugyanis a második világháború utáni időszakban, elsősorban Budapesten, a Várpalota területén folytatott nagyarányú régészeti kutatások és restaurálások nyomán országszerte megkezdődtek a középkori várakban a tudományos szintű vizsgálódások.

Gerő László építész korszakalkotó könyve, a „Magyarországi várépítézet” (1955) Szádvár esetében alig néhány falmaradványról szólt. Ebből látszik, hogy a hazai tudományos várkutatót megteremtő szakember nem járt ezen a helyszínen.

Gerő László a magyarországi tudományos várkutatót megalapítója

Szintén kétséges az 1961-ben kiadott, amúgy impozáns „Magyarország művészeti emlékei” címet viselő kiadvány azon megállapítása, hogy Szádvárból már csak csekély falmaradványok látszanak. Nem valószínű, hogy szerkesztői felkeresték volna eme kieső vidéket.

Schönerne Pusztai Ilona, aki 1961-ben vizsgálta a várromot

Szádvár esetében kutatásának a közvetlen előzményéhez tartozik, hogy 1960-ban az erdészet kiirtotta a műemlék területét elfedő erdőséget. Ezzel megkezdődhetett az objektum vizsgálata.

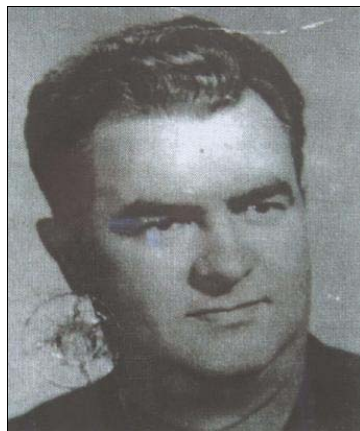
1961-ben Schönerne Pusztai Ilona építézmérnök mérte fel a maradványokat.

Őt követte Joó Tibor építész és Détsky Mihály művészettörténész látogatása 1962-ben. Az előbbi személy a Borsodi Szemle 1964 évi 1-es számában közölt fényképekkel illusztrált cikket „Az alig ismert Szádvárról” címmel.

1965-ben a B.-A.-Z. Megyei Tanács V. B. műemlékügyi albizottsága utasítására elkészítették Szádvár geodéziai felmérését. Ahhoz csatolták a műemlék részletes leírását és fotókon megörökített állapotfelmérését.

Détsky Mihály pedig 1969-ben közzétette a Herman Ottó Múzeum évkönyvében a korabeli inventáriumok (várleltárak) alapján elkészített tanulmányát „Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár” címmel. Ugyanekkor került ki a Múzeumi Közlemények sorozatában a „Népi hiedelmek és mondák Szádvárról” című tanulmány Paládi-Kovács Attila szerkesztésében. A Szögliget község idős lakosainak kikérdezése során számos régi mendemondát jegyeztek le a középkori várromra olykor rettegéssel felnéző, babonában hívő emberek ajkáról.

Még az 1969-es esztendő termése a Juhász Árpád tollából származó „Szádvár falainál” című írás, amit a Természet Világa újság hozott le.

Joó Tibor 1965-ben mérte fel az egykori Bebek várat

Détsky Mihály művészettörténész feldolgozta a várbeli inventáriumokat

A fentiekből látható, hogy Szádvár megmentésére az 1960-as évek közepén megtették az első, biztató lépéseket. Mégis ezután elakadt eme műemlék megóvása.

Hogy miért?

Lehet keresni az okokat. Talán a megyei műemlékvédelmi szakma minden erejét a grandiózus diósgyőri helyreállítás kötötte le, hiszen pontosan az 1960-as évek jelentették annak lendületes kezdetét. Ugyanekkor kezdték meg a megyében Sárospatak, Szerencs és Boldogkő kutatását is. Tehát a műemlékvédelmi szakembereknek akadt bőven dolguk. Megnézve a Szádvárral foglalkozó két személy további pályafutását, nyilvánvaló, hogy többé nem foglalkoztak ezzel az erősséggel. Hiszen Détszhy Mihály Tokaj, Sárospatak vagy éppen az ónodi vár múltját is kutatta, talán Szádvár már az idejébe sem fért bele. Ugyanez elmondható Joó Tiborról, aki számos kastélyt és kolostort vett tüzetes vizsgálat alá, de Szádvárhoz újra már nem jutott el.

Bár az államhatár közel húzódott a várromhoz, de ez sem jelentett volna nagyobb akadályt, hiszen a szögligeti lakosok még kijártak az elhagyott Derenk falu térségében lévő földjeikre, kaszálóikra. A várrom belső kaputornyán 1976 után elhelyezett öntöttvas tábla bizonyossága szerint a Miskolci Pedagógus S. C. Természetjáró Szakosztálya érdemben foglalkozott eme műemlékkel, kijártak oda, így volt látogatottsága a műemléknek.

Legnagyobb súlyú érvként azonban azt lehet felhozni, hogy a vadállományban oly gazdag vidék, éppúgy, mint 1943 előtt Horthy Miklós kormányzónak, úgy az 1960-as években a szocialista rezsim vezető politikusainak is a kedvelt vadászterületei közé számítottak.

Az 1960-as évek félbe maradt megóvási kísérlete után Szádvár már csak a történészek és műemlékvédők írásaiban szerepelt, mint igen kieső és szinte ismeretlen középkori várrom.

Gerő László a középkori várakról írt második (Magyar várak – 1968), de főként a harmadik művében (Várépítészetünk – 1975) már két oldalon ismerteti Szádvárt. Mivel Détszhy Mihályra hivatkozik írásában, nagy valószínűséggel az ő kutatásából merítette az összefoglalóját.

1972-ben a népszerű hetilap, az „Élet és Tudomány” hasábjain Puruczki Béla írt egy cikket „Szádvár. Szép hazánkat járva” címmel.

1975-ben a háromkötetes „Vártúrák kalauza” első részében olvashattunk Szádvárról és környékéről. Akkoriban még mészégető boksákkal is találkozhatott a környéket bejáró turista.

1977-ben jelentek meg Fügedi Erik és Engel Pál történészek könyvei, amelyek váras adattárában szerepelt Szádvár is.

Szögligeti adatközlés szerint Bobaly István nevű helybeli lakos (*1905–1983+), falusi parasztember, egy kéziratos könyvben jegyezte le a Szádvárral kapcsolatos népi hagyományokat és legendákat. Ennek szélesebb nyilvánosságra hozatala még várat magára.

1983-ban Dénes György a „Bódvaszilasi-medence 700 éves története” című kismonográfiájában részletezte többek között Szádvár történetét.

Kiss Gábor az 1984-ben kiadott „Várak, várkastélyok és várhegyek Magyarországon” című vaskos kötetében négy oldalon tagolta történetét. A mellékelt két fekete-fehér fotón a vármagány sűrű erdőben rejtőzik, szinte észrevehetetlenül.

1990 környékén egy barlangász csapat részben megtisztította a Várhegy déli részét az elburjánzó növényzettől. Nemes tettüket viszont nem követte folytatás, így néhány esztendő alatt ismét elborította a pusztuló műemléket a sűrű bozót.

1997-ben a Sárközy Sebestyén, Nováki Gyula és Sándorfői György szerzők a „Történeti Abaúj-Torna megye várjai” című kötetében részletezték a Szádvárral kapcsolatos eseményeket.

2001-ben egy a maga nemében egyedülálló kiadványban szerepelt a várrom. René Beau amerikai diplomata foglalta össze a

magyarországi várakban tett kirándulásainak élményeit. Megjegyzi, ha törődne a csorbult várfalakkal, igazán látványos kirándulópályává válhatna.

Rémiás Tibor szerkesztésében 2002-ben jelent meg a „Torna vármegye és társadalma a 18.–19. századi források tükrében” című kötet, amiben összefoglalják a történelmi Magyarország egyik legkisebb vármegyéjének történetét.

Alig néhány év múltán felgyorsultak az események az ódon várfalak körül. 2004-ben a Galyasági Településszövetség Koleszár Krisztián szerkesztésében ismét kiadta Détszy Mihály tanulmányát. Ugyanebben az esztendőben Halász Ágoston régész a Castrum Bene Egyesület Hírlevelében megfigyelései alapján módosította az 1960-as évekből származó alaprajzot. 2006-ban Sárközy Sebestyén immár önálló műben, „A történelmi Torna vármegye településtopográfiája”, adta közre a Szádvárral kapcsolatos eddigi tudásanyagot.

Végül 2006 őszén a Szádvárért Baráti Kör megalakulásával hatalmas lendületet kapott az erdővel benőtt, erősen omladozó várrom ügye. Azóta a lelkes civil műemlékbarátok és a szakmai szervezetek összefogásával látványos eredmények születtek.

Szádvár történetét így együttesen szeretnénk tovább írni.

(A szerző a Szádvárért Baráti Kör tagja.)